

[telif makale]

Said-i Nursî'nin Kur'an Yorumunda Belâğat -İşârâtü'l-İ'câz Eseri Çerçevesinde-

Adil Bor

dr., müdür, istanbul dini yüksek ihtisas merkezi
{ adilbor@hotmail.com }

ERUIFD

[2013 / 1, SAYI: 16, SAYFA: 57-78]

ÖZ

Kur'an'ın içerdiği mesajlar nasıl daha iyi anlaşılabilir? Belagatın Kur'an'ın doğru yorumlanmasında yeri nedir? Belagat kaidelerinin Kur'an'ı tefsir ederken etkisi ne nedir? Kur'an belagatında zikredilen mucizeler insanlara amel yönünden bir mesaj içermektedir mi? Belagat Kur'an'ın anlaşılmasında hep gündemde olmuştur. Tarihi süreçte birçok âlim belagat ve Kur'an'ın mucizeliğiyle ilgilenmiştir. Çağımızda Said Nursî'nin de bu yönde çaba sarf ettiği bilinmektedir. Bu çerçevede Kur'an'ın yeni bir tefsir anlayışına örnek olmak üzere "İşârâtü'l-İcâz" adlı eseri telif edilerek Kur'an'ın mucizeliğinin onun nazmında olduğu ispatlanmaya çalışılmakta ve yeni bir belâgat anlayışı ortaya konmaktadır. Ayrıca belâgat kaideleri yeni bir formatla sunulmaktadır. Bütün bunları yapılırken Kur'an'ın doğru anlaşılması için ilk muhataplara dikkat çekilmektedir. Kur'an'ın salt teorik bir kitap olmadığı, onun bir hayat kitabı olduğuna vurgu yapılmakta ve Kur'an'ın bilinen tanımından farklı bir tanımı yapılmaktadır. Kelâm kitaplarında İlâhiyât, nübüvvet ve me'ad gibi Kur'an'ın temel ilkelerine adalette eklenmektedir. Ayrıca tarihsel süreçte Kur'an etrafında meydana gelen tefsir, fıkıh, kelam vb. birikimin Kur'an'ın tefsirinde perde değil, dürbün olmasına vurgu yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an i'câzı, Belâgat, İslam medeniyeti, iletişim ve ilk muhataplar.

Eloquence in Said-i Nursî's Commentary of Qur'an –In the Framework of His Book İşârâtü'l İ'câz-

ABSTRACT

For a correct interpretation of the Qur'an certain efforts have been made in each period. Also Said Nursi is one of them who effortin this way. Including an example of a new understanding of Koran commentary, has wrote his work "İşaratü'l- i'câz". In this work, he is trying to prove that the miracles of the Qur'an in the verse and there is provided a new understanding of rhetorical. According to for a better the messages of style understanding of Qur'an rhetorical bases are presented in a new format and attention is drawn to the first interlocutors. It is emphasized that the Qur'an is not a book purely theoretical as well as it is believe size and that it is a book of life. In this context, a new definition put forward to nature of Qur'an. It is made a comparison between Islamic civilization and other civilizations and it is have been revealed the difference aspects of Islamic civilization from other civilizations. In the books of Kalam, it is expressed theology, prophecy, after life as the main topics

of the Qur'an, justice has also been added in them. It has emphasized that the necessity of having accumulation's Tafsir, Islamic Jurisprudence and so on formed around Qur'an is binoculars is not a curtain to Qur'an.

Key Words: *Miraculous of Qur'an, Rhetoric, Islamic Civilization, Communication, and the First Interlocutors.*

Giriş¹

Kendi meramını sözlü olarak ifade etmek, insan nevine has bir özelliktir. İnsan varlık âlemine gelmekle belli sesler üzerinden iletişim kurar. Bu durum Kur'an'da, "Allah insana beyânı öğretti"² şeklinde ifade edilmektedir.

İnsana verilen bu beyân melekesinin neticesinde farklı diller meydana gelmiş ve onlar üzerinden iletişim kurulmuştur. İbn Cinnî (ö.392/1001)'nin de ifade ettiği gibi toplumlar belli sesler kullanarak birbirleriyle iletişim kurmaktadırlar.³ Tarihte Allah-insan arasında gerçekleşen söze dayalı vahiyler⁴ bu dil realitesi üzerinden gerçekleşmiştir. Kur'an olarak ifade edilen son vahiyde de bu dilsel hakikat dikkate alınmıştır.⁵

Hitabın inşasında muhatabın muktezâ-ı hâli önemli bir unsurdur. Muhatabın dili, kültürü, bilgi birikimi, evren ve hayata bakışı, bulunduğu coğrafya ve yaşadığı bölgedeki olguların hepsi muktazâ-ı hâle dâhildir.

Beşerî hitapta olduğu gibi Kur'an hitabında da muhatabın fitrî ve toplumsal muktezâ-ı hâli dikkate alınmış ve bu çerçevede yeni bir dil inşa edilmiştir. Bu yeni dilde kullanılan kelime ve kavramlar ilk muhatapların kullandıkları kelime ve kavramlarla aynı olmasına rağmen, içerikleri değiştirilmiştir.⁶ Kur'an'ın i'câzı da bu yeni dilin nazmından kaynaklanmaktadır.⁷

Başlangıçtan bugüne Kur'an'ın i'câzıyla birçok âlim ilgilenmiştir. Bunlardan birisi de Osmanlı'nın son döneminde yetişen, Kur'an ile yeniden iletişim kurmaya çalışan ve "İşaratu'l-İcâz" adında bir eseri kaleme alan Bediüzzaman Said Nursî (ö. 1876-1960)'dir. Nursî, i'câzı ve belâgatı Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması ve yorumlanması çerçevesinde ele almaktadır.

¹ Bu makale 23 Şubat 2014'te, Fatih Ali Emiri Kültür Merkezinde Düzenlenen Said Nursî'nin İşaratu'l-İcâz fi Mezannî'l-İcâz adlı eserinin tefsir geleneğindeki yerini tespit etmek için düzenlenen panelde sunulan tebliğin geliştirilmiş halidir.

² Rahmân, 55/1.

³ Ebu'l-Feth, Osman, İbn Cinnî, *el-Hasâis I-III* (thk. Muhammed 'Ali en-Neccâr), el-Mektebetu'l-İlmiyye, Mısır, ts., I, 33.

⁴ İbrahim, 14/4.

⁵ Şura, 42/7.

⁶ Mesela, salât kavramı, cahiliye döneminde talep, dua ve bağlılık manalarında kullanılmaktaydı. Kur'an'ın nüzulüyle birlikte salât, özel bir şekilde yapılan ibadetin adı olmakla, İslâm'ın temel unsurlarından birisi olmuştur. 'AvdeHalil Ebu 'Avde, *et-Tetâvuru'd-Delâli beyne Luğati' ş-Şi'ri'l-Câhilyûi ve Luğati'l-Kur'an-i'l-Kerim*, 1.bs., Mektebetu'l-Menâr, Ürdün, 1985.

⁷ Geniş bilgi için bkz. Mustafa Sadık *er-Râfî, İcâzu'l-Kur'an ve'l-Belâgatü'n-Nebeviyye*, 1.bs., Muessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, Beyrut, 2004, s. 116-120.

1. Belagat İlminin Tarihsel Süreci İçerisinde İ 'caz Düşüncesinin Ortaya Çıkışı

Kur'an'ın nüzulüyle birlikte ilk hitap çevresindeki toplumun evren tasavvuru, evlatlık kurumu gibi toplumsal kurumlar, insana ve kadına bakış, ahlâkî ve insânî değerler değişmeye başlamıştır. Ancak bunların gerçekleşmesi güç kullanılarak değil, Kur'an'ın lisânî müdahalesiyle olmuştur. Kur'an'ın inmesiyle birlikte yaşanan bu değişimden daha önemlisi, yeni bir dil ve kavram haritasının inşa edilmesidir. Bütün bunlar yaşanırken o dönemde etkin olan şiir ve nesire karşı olumsuz bir tavır takınılmamıştır. Bilakis dilin bu edebî yönünün muhafaza edilmesi için teşvikler yapılmıştır. Sadece gerçeklere uymayan mana ve duyguları ihtiva eden şiir ve nesir yapıtları tenkit edilmiştir.⁸

Kur'an'ın meydan okumaları (tahâddi)⁹ dilin bu yeni nazmı üzerinden gerçekleşmiştir. Ancak ilk muhataplar, belâgat ve fesahatte zirvede olmasına rağmen Kur'an'a nazire yapmaya başvurmamışlardır.¹⁰ Hz. Musa'nın gösterdiği mucizeye karşı çıkamayacağını anlayan sihirbazlar gibi, ilk muhataplar da bu yeni vahye nazire yapamayacaklarını anlamışlardır. Ancak Kur'an'ın ilk muhatapları sihirbazlar gibi¹¹ gerçeklere teslim olmadılar.¹² Müşriklerin Kur'an'ın benzerini getirebileceğini iddia etmelerine rağmen¹³ fiili olarak buna yeltenmemeleri Kur'an i'câzının güçlü kanıtlarından biridir.

Mucizeler, risâletin gerçekleştiği bağlama göre farklılık göstermiştir. Aynı şekilde zamansal olarak da mucizeler değişiklik gösterebilir. Nitelik olarak Hz. Peygamber'in Kur'an mucizesi evrensel ve tarih üstüdür.¹⁴ Hz. İsa'nın mucizevi bir şekilde dirilttiği insanlar belli bir süre sonra öldüler. Hz. Musa'nın asasıyla yardığı deniz ve yılan dönüşen asası belli bir süre sonra eski haline döndü. Aynı şekilde Hz. Muhammed'in İsrâ ve Mirâc gibi mucizeleri de vukuundan hemen sonra bitti. Ancak Kur'an-ı Kerîm bütün çağlarda i'caziyle meydan okumaya devam etmektedir. Çünkü insanlar bilgi ve kültür açısından ne kadar gelişirse gelişsinler, Kur'an belâgat ve muhtevasıyla onları akıl ve duygu açısından tatmin edebilecek bir yapıdadır. Bu nedenle her dönemde fıkıh, usulü'l-fıkıh, kelâm ve felsefe âlimleri kendi yöntemiyle onu anlamaya çalışmışlardır.¹⁵

⁸ Şu'arâ, /224-226. Bu ayette hakikate uymayan şiir ve gerçekleri ifade etmeyen ve zalimlerin yanında yer alan şairler tenkit edilmektedir. Doğruları içeren şiir ve hakkın yanında yer alan şairler ise bundan istisna edilmektedir.

⁹ Bakara, 2/23.

¹⁰ Muhammed Tahir İbn 'Aşûr, *et-Tahrîru ve't-Tenvîr*, ed-Dâru't-Tunusiyye, Tunus, 1984, I, s. 343.

¹¹ Sihirbazlar hakikati gördüklerinde ölümü yaşamaya tercih ettiler. Şuara, 26/47-50.

¹² Zuhruf, 43/24-30.

¹³ Enfal, 8/31.

¹⁴ Muhammed 'Abdulazîm ez-Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân, fi Ulumi'l-Kur'an*, 1.bs., Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988, I, 360.

¹⁵ Geniş bilgi için bkz. Adil Bor, *Kur'an Belâgatında Hitap ve Muhatap*, (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s. 63-67. Ayrıca bu konu Nursî'nin "el-

Bütün ilimlerde olduğu gibi dil ve belâgat ilimlerinin inşası ve dolayısıyla Kur'an i'câzının mahiyetinin tespiti belli aşamalar geçirmiştir. İlk aşamada Kur'an'ın dilsel yönüyle ilgilenen Ebu Ubeyde (ö.209/824), "*Mecâzu'l-Kur'an*" adlı eserinde ve el-Ferrâ (ö. 207/822) da "*Maânî'l-Kur'an*"da Kur'an'ın i'câzından ve belâgat kaidelerinden doğrudan değil, işaret yoluyla bahsetmişlerdir.¹⁶ İkinci aşamada risâleler düzeyinde i'câzu'l-Kur'an'dan söz edilmiştir. Birbirlerinin çağdaşı olan er-Rummânî (ö.384/994)'nin "*en-Nuket fi I'câzi'l-Kur'an*"ı ile el-Hattâbî (ö.388/998)'nin "*Beyânu I'câzi'l-Kur'an*" risaleleri buna örnek verilebilir. Bu iki risâle daha sonraki dönemlerde Kur'an i'câzıyla ilgili yapılan çalışmalara öncülük etmişlerdir. Üçüncü aşamada ise kitaplar düzeyinde Kur'an i'câzından bahsedilmiştir. el-Bakkillânî (ö.403/1013)'nin "*I'câzu'l-Kur'an*"ı, el-Kâdî Abdulcebbâr'ın (ö.415) "*el-Muğnî fi Ebvâbi't-Tevhîd ve'l-Adl*"ı, el-Curcânî'nin "*er-Risâletü's-Şâfiye*", "*Esrâru'l-Belâga*" ve "*Delâilu'l-I'câz*"ı ve ez-Zemahşerî'nin "*el-Keşşâfi*"ı bu alanda yazılan önemli eserlerden bazılarıdır.¹⁷ Görüldüğü üzere Kur'an i'câzını ortaya koyma çalışmaları neticesinde önemli eserler meydana gelmiştir.

el-Curcânî ve ez-Zemahşerî ile birlikte belâgat ve i'câzu'l-Kur'an çalışmaları zirveye ulaşmıştır. Onlardan sonra yapılan belâgat çalışmaları genel hatlarıyla şerh ve haşiyeler şeklinde gerçekleşmiştir. el-Kazvinî (ö.739/1338), es-Sekkâkî (ö.626/1229)'nin "*Miftâhu'l-Ulûm*" kitabının belâgat bölümünü telhis etmekle söz konusu dönemin başlamasında önemli rol oynamıştır. Bundan sonra yapılan belâgat çalışmaları genellikle şerh, haşiyeler ve ta'lik şeklinde gerçekleşmiştir.¹⁸ Böylelikle Kur'an i'câzını ve Kur'an'ı anlamaya yönelik çalışmalarda donukluk meydana gelmiştir.

Uzun bir aradan sonra çağımızda bazı ilim adamları Kur'an i'câzını tekrar gündeme taşımış ve bu konuda müstakil eserler kaleme almıştır. Bu konuda yazılan ilk eser, Mustafa Sadık er-Rafî (ö.1356/1937)'nin "*I'câzü'l-Kur'an ve'l-Belâgetu'n-Nebeviyye*" isimli eserdir. Bundan sonra Abdullah Drâz

Kelimât" adlı eserinde detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Said Nursî, *el-Kelimât*, (trc. İhsan Kasimî), 1.bs., Dâru Sözlür, İstanbul, 1992, s. 423-430.

¹⁶Ebu Ubeyde, kitabının birçok yerinde isim koymadan belâgat kaidelerine değinmiştir. Mesela, *الم* *هذا الكتاب* ayetinden söz ederken, bunun aslının *الم هذا الكتاب* olduğunu söylemektedir. Ebu Ubeyde isim koymasa da bu ayette gâipten hitaba doğru bir iltifat sanatının olduğunu söylemektedir. Ebu Ubeyde, *Mecâzu'l-Kur'an*, (thk. Muhammed Fuad Sezgin), Mektebetu el-Hâncî, Kahire, ts., I, s. 28. el-Ferrâ'da isimlendirme yapmasa da belâgat kaidelerinden söz ettiği anlaşılmaktadır. Mesela, *فما رحبت تجارنهم* "Onların ticareti kar etmedi" ayetini incelerken kar eden tüccardır. Ticaret nasıl kar edebilir? şeklinde bir soru sorar. Arap kelâmında *ليل نائم* "Uyuyan gece" gibi kullanımların olduğu ve bunun söze güzellik kattığını söyler. el-Ferrâ, *Maânî'l-Kur'an*, 3.bs., Alemu'l-Kutûb, Beyrut, 1983, s. 15. Görüldüğü üzere el-Ferrâ her ne kadar kelâmında kullanılan mecazın adını koymasa da yaptığı dilsel açılımla bu ayette alakası sebebiyet olan mecazi 'aklinin olduğunu söylemektedir.

¹⁷ Sami Muhammed Hişam Herîz, *Nazârâtun mine'l-I'câzi'l-Beyânîfi'l-Kur'ani'l-Kerîm*, 1.bs., Dâru's-Şurûk, Ürdün, 2006, s. 25-26. Ayrıca el-Câhîz (ö.255/869)'ın Kur'an'ın i'câzına yaptığı katkılar da burada zikredilmeye değerdir. Onun "*Nazmu'l-Kur'an*" adında bir eser yazdığı nakledilir. Ancak bu kitap bize ulaşmamıştır. Mazın el-Mubarek, *el-Mucez fi Tarihi'l-Belâğa*, Dâru'l-Fikr, yy.ts., s. 42-43.

¹⁸ Abdülazîz 'Abdulmutigî 'Arefe, *Kadiyatü'l-I'câzi'l-Kur'an'ıyyi ve Eserihâ fi Tedvîni'l-Belâgati'l-'Arabiyyi*, 1.bs., Alemu'l-Kutûb, Beyrut, 1985, s. 675.

(ö.1404/1984)'in “*en-Nebeü'l-Azîmî*”, Seyyid Kutub (ö. 1386/1966)'un “*et-Tasvîrü'l-Fenni fî'l-Kur'ân*”ı Sadi Nursî'nin “*İşârâtü'l-İcâzî*” ve Aîşe Abdurrahman (ö.1399/1979)'ın “*el-İcâzü'l-Beyânî fî'l-Kur'ân*”adlı eserleri telif edilmiştir. İlk dönemlerde olduğu gibi, bu dönemde de Kur'an i'cazı'nın kaynağıyla ilgili farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu görüşler hakkında genel bir değerlendirme yapıldığında bunların, sarfe, gaybi haberlerden haber verme, beyân üslûbu, psikolojik etkileme ve ilmî muhteva olarak belirlendiği görülecektir¹⁹

Çağımızda Kur'an belâgatı ve tefsirine özel ilgi gösteren Nursî, i'câzu'l-Kur'an'ı, Kur'an'ın muhtevasını ve onun ilâhî oluşunu ispat bağlamında ele almaktadır. Ona göre Kur'an i'câzı, “*İşârâtü'l-İcâz*” gibi tefsir kitaplarının mütalaa edilmesi, ez-Zemahşerî, el-Curcânî, es-Sekkâkî ve el-Câhız'ın Kur'an i'câzıyla ilgili geliştirdikleri araştırma yöntemleriyle anlaşılabilir. Ayrıca Kur'an'ın ilk muhataplarının belâgat ve fesahatte zirvede olmalarına rağmen, Kur'an'ın meydan okumalarına (tahâddî) karşı nazire yapmamaları ve onun yerine yıkıcı sonuçlar doğurabilen savaşa başvurmaları da Kur'an mucizeliğinin tespitinde önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü Kur'an'ın benzerini getirme yerine savaşı tercih edenler sıradan insanlar değildiler. Müslüman olduktan sonra dünyaya rehberlik eden kişilerdir.²⁰ Ancak Nursî'nin i'câzu'l-Kur'an'dan bahsederken yoğun bir şekilde i'câzu'l-Kur'an'la ilgilenen er-Rumânî, el-Hattabî, el-Bakillânî, Şerîf er-Radî (ö. 406/1015) ve İbn Ebî'l-İsb' (ö. 654/1256) gibi²¹belâgatçılardan bahsetmemesi ve onlar kadar Kur'an'ın i'câzıyla ilgilenmeyen es-Sekkâkî'yi İ'câzu'l-Kur'an hususunda referans göstermesi bir eleştiri olarak yöneltilebilir. Ancak Nursî'nin i'câzu'l-Kur'an'la ilgili yazdığı “*İşâratu'l-İcâz*” adlı eserinin doksan üç harbi olarak bilinen savaş ortamında yazıldığı gerçeği de göz ardı edilmemelidir.

Nursî'nin belâgat ve İ'câzu'l-Kur'an konusunda el-Curcânî'nin belâgat anlayışını benimsediği anlaşılmaktadır. el-Curcânî, Kur'an'ın nazım açısından mucize olduğunu düşünmektedir. O bu konuda kısaca şunları söylemektedir: Kur'an'ın i'câzı, onun tek tek kelimeleri, bu kelimelerin manaları, fasılları ve harflerin rahat bir şekilde telaffuz edilmesinden kaynaklanmamaktadır. Bunlar Arap dil yapısının birer özelliğidir ve i'câzu'l-Kur'an'ın kaynağı da sayılamaz. İnkârcı muhatapların Kur'an'ı dinlediklerinde ondan etkilenmeleri ve onun edebî bir tadının olduğunu söylemeleri söz konusu durumlar sebebiyledir. Aynı şekilde Kur'an'daki mecâz (istiare) de tek başına i'câzın kaynağı olamaz. Kur'an'ın asıl i'câzı, onun söz dizimi (nazım) ve te'lifinden kaynaklanmaktadır. Nazım ise kelâmda kullanılan kelimeler birbiriyle telif edilirken, nahvin mana ve

¹⁹ Abdulmuttalip Arpa, *Fahreddin er-Râzî'nin İ'câzu'l-Kur'ân Anlayışı*, s. 785, *Jasss, International Journal of Social Science* Doinumber:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS1923>

Volume 6 Issue 8, p. 781-800, October 2013..

²⁰Said Nursî, *İşâratu'l-İcâz*, Nur Matbaası, Ankara, 1959, s. 84-85.

²¹ İ'câzu'l-Kur'an'la ilk ilgilenenlerle ilgili geniş bilgi için bkz. Muhammed Seyyid Şeyhu, *el-İcâzu fî Nazmî'l-Kur'an*, 1.bs., Mektebetü'l-Kulliyâti'l-Ezheriyye, 1978, s. 30-35.

hükümlerinin esas alınmasıdır. Kur'an nazmındaki mecâzlar, teşbihler, istiareler de bu nazımın birer parçasıdır.²²

el-Curcânî'ye göre kelime ve lafızların tek başına bir değeri yoktur ve onlara değer katan onların nazım şeklidir. ²³ “Abdulkahir el-Curcânî'de Anlam Problemi”ni çalışan Sedat Şensoy el-Curcânî'nin konuyla ilgili düşüncesini şöyle nakletmektedir: “ *Kur'an'ın mucizeliği, nazmında görülen meziyetlerinde, lafzın siyakında karşılaşılan özelliklerinde, ayetlerin başlangıç ve bitişlerinde hayran bırakan bedi güzelliklerinde, lafızlarının birbiri ardı sıra gelmesinde ve buldukları yerlerde, her meselenin verildiği ve her haberin bildirildiği yerde, her öğüdün, uyarının, bildirim, hatırlatmanın, teşvikin ve korkutmanın suretinde, açık ve kati deliller ve açıklamalarla ortaya çıkar. Sûre sûre, ayet ayet inceleyenler onun tamamında hiçbir kelimenin yerine uygun düşmediği, hiçbir lafzın uygun şekilde kullanılmadığını söylememiştir. Aksine akılları hayrete düşüren bir uyuşma, nazım ve sağlam bir yapı ile karşılaşır.*”²⁴ el-Curcânî, hitap inşa edilirken ressam gibi titiz davranılmasını nazım olarak telakki etmekte ve bunun da ancak nahvin genel kaideleri çerçevesinde gerçekleşebileceğini belirtmektedir.²⁵ Bundan dolayı el-Curcânî nahvi hafife alanları eleştirmekte ve bunun Kur'an'ın manalarını anlamayı engellemeye benzediğini söylemektedir. Çünkü lafızlarda gizli olan manaları ortaya çıkartan i'rab'tır.²⁶

Nursî, nazımla ilgili gündeme getirilen konularda genel hatlarıyla el-Curcânî gibi düşünmekte ve Kur'an'ın mucizeliğinin onun nazmında olduğunu iddia etmektedir. Nursî bu konuda şunu söylemektedir:“ Kur'an'ın i'câzı onun nazmındadır.”²⁷ Nursî, nazmı tanımlarken el-Curcânî'nin nazım tanımında kullandığı kelimelerin neredeyse aynısını zikretmektedir.²⁸ O nazmı şöyle tanımlamaktadır: “Nazım, gümüş eritilip altın taşlar arasına döküldüğünde yerleştiği gibi, kelimeler arasında da nahvin harfi manaları bu şekilde birbirleriyle uyumlu olmalıdır.”²⁹ el-Curcânî'nin belâgat ve nazım teorisinden etkilendiği anlaşılan Nursî'nin belâgat ilmi çerçevesinde Kur'an ayetlerini çözümleme ve yorumlama konularında el-Curcânî'den daha ileride olduğunu söylemek mümkündür. Zira Nursî ele aldığı ayetleri belâgat açısından daha detaylı bir şekilde çözümlenmelerde bulunmaktadır. Hatta Nursî sadece cümle içinde yer alan

²² Geniş bilgi için bkz. Ebu Bekir Abdulkahir b. Abdurrahman b. Muhammed el-Curcânî, *Delâilu'l-İcâz*, 3.bs., Dâru'l-Marife, Kahire, 2001, s. 249-253.

²³ el-Curcânî, *Delâilu'l-İcâz*, s. 48.

²⁴ Bkz. Sedat Şensoy, *Abdulkahir el-Curcânî'de Anlam Problemi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001, s. 179.

²⁵ el-Curcânî, *Delâilu'l-İcâz*, s. 265- 309.

²⁶ el-Curcânî, *Delâilu'l-İcâz*, s. 38.

²⁷ Nursî, *İşarâtu'l-İcâz*, s. 2.

²⁸ el-Curcânî, nazmı, *توخي معاني النحو فيما بين الكلم* “Nazım, kelimelerin nahvi manalar açısından birbirlerine uyumlu olmasıdır şeklinde tanımlamaktadır. el-Curcânî, *Delâilu'l-İcâz*, s. 240.

²⁹Nursî, *İşarâtu'l-İcâz*, s. 48.

kelimeler arasındaki ilişiklerden söz etmemekte, cümleler³⁰ ve paragraflar arası³¹ nazmın inceliklerinden de söz etmektedir. Bu durum Nursî'yi farklı kılmaktadır. Çünkü belâgat konuları genelde cümle eksenli işlenmekte ve paragraflar arası ilişikden pek söz edilememektedir.

Nursî'in pratik belâgat anlayışı, beyân ve maânî ilimleri çerçevesinde Kur'an'ın mucizeliğini ispat etmeye çalışan³² ez-Zemahşerî'nin belâgat anlayışına benzemektedir. Tefsir tarihinde ilk kez Kur'an-ı Kerim yoğun bir şekilde belâgat birikimi çerçevesinde ez-Zemahşerî tarafından tefsir edilmiştir. Daha önce onun tarzında bir tefsirin yapıldığına rastlanılmamaktadır. Hatta kendisinden sonra da onun tefsirine benzer edebî bir tefsirin telif edildiğini söylemek zordur. Kendisinden sonra gelen birçok tefsirci onun belâgat açılımlarından istifade etmiştir.³³ Zira ez-Zemahşerî hem dil ve balâgatte zirvededir hem de el-Curcânî başta olmak üzere kendisinden önceki belâgat birikiminden istifade ederek, onu kendi tefsirine yansıtmıştır. Ancak ez-Zemahşerî'nin nahiv ile ilgili önemli eserler³⁴ yazmasına rağmen belâgat ile ilgili telifte bulunmaması bir eksiklik olarak zikredilebilir. “*Esasü'l-Belağâ*” isimli eseri ise belâgat ilminden bahsetmektedir. Terkiplerin mecazi anlamları ile kelimelerin sözlük manalarından söz etmektedir.

Kendinden önceki ilmî birikimi inceleyen Nursî'nin ez-Zemahşerî'nin söz konusu pratik belâgat anlayışından etkilendiğini söylemek mümkündür. Zira Nursî'nin kitapları incelendiğinde bunu görmek mümkündür. Belâgat ile ilgili yazdığı “*İşârâtü'l-İcâz*” adlı eserinde ez-Zemahşerî'nin etkisi hissedilmektedir. ez-Zemahşerî'nin tefsirinde yoğun bir şekilde kullandığı “ان قلت قلت” “Şayet böyle derssen şöyle cevap veririm” sorgulama yöntemini Nursî'nin de kullandığı görülmektedir.³⁵

ez-Zemahşerî *الم ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ* “ Bu kitapta hiçbir şüphe yoktur ve muttakiler için rehberdir”³⁶ ayetini nahiv ve belâgat açısından değerlendirmektedir. *هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ* terkinin mahzûf bir muhtedanın haberi olabileceği gibi *لَا رَيْبَ* ile beraber *ذَلِكَ*'nin haberi de olabileceğini belirtmektedir. Bununla birlikte *هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ* terkinin *الْكِتَابُ*'tan hal de olabileceği ifade etmektedir. Ayrıca *الم ذَلِكَ الْكِتَابُ*, *لَا رَيْبَ فِيهِ* ve *هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ* terkiplerinin her birisinin kendi başına birer cümle olarak düşünöbileceği de dile getirilmektedir. Cümleleri birbirine bağlayan

³⁰ Belâgat ile ilgili yazdığı eserinin birçok yerde *اما وجه النظم بين الجملة* “cümleler arasındaki nazıma gelince” ifadesini kullanmaktadır. Nursî, *İşârâtü'l-İcâz*, s. 55-71.

³¹ Nursî, *İşârâtü'l-İcâz*, s. 370.

³² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidî't-Tenzîl ve Uyûni'l-'Akâvil fi Vucûhi't-Te'vil*, (thk. Adil Ahmed Abdulmevcût ve Ali Muhammed Muavved), 1.bs., Mektebetü'l-Abikân, 1998, s. 96.

³³ Muhammed Ebu Musa, *el-Belâgatu'l-Kur'anîyyetu fi Tefsîri ez-Zemahşerî ve Eseruhâ fi Diraseti'l-Belâgiyye*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, s.50-60.

³⁴ *el-Mufasssal fi Smaati'l-İrab*, *Mektebetü'l-Adab*, Kahire, 2006 eseri ile onun özeti olan *el-Enmûzec fi'n-Nahvi*,: el-Matbaati'l-Medarisi'l-Melekiyye, Kahire, 1289, eseri onun en önemli nahiv kitaplarıdır.

³⁵ Bkz. *İşârâtü'l-İcâz*, 26-27-28.

³⁶ Bakara, 2/1.

atıf edatının hafzedilmesinin, bu cümlelerin birbiriyle olan güzel nazmından kaynaklanmaktadır. Zira bu cümleler adeta birbirlerini boynundan tutmuş ve anlam olarak birbirlerini desteklemektedir. Birinci cümle ile Kur'an'ın mucizeliği hususunda meydan okunduğu belirtilmekte, ikinci cümle ile bu kitabın kemalde zirvede olduğu ifade edilerek birinci cümle desteklenmekte, üçüncü cümle ile bu kitabın ilâhî kaynaklı olmasında hiçbir şüphenin olmadığı ifade edilerek kitaptaki kemal tescillenmektedir. Dördüncü cümle ile de bu kitapta kemalin yakîn derecesinde olduğu belirtilmektedir. Anlamsal olarak birbirlerini destekleyen bu cümlelerde bir kısım belâgat inceliklerinin ihtiva ettiği söylenmektedir. Birinci cümlede kelimelerin hazfi ve maksada ince bir şekilde işaret edilirken, ikinci cümlede yer alan “ال/el” takısı tazime delalet etmektedir. Üçüncü cümlede reyby kelimesinin zarf üzerine takkudum edilmesiyle bir incelik (vurgu) ifade edilmektedir. Dördüncü cümlede ise mubteda hafzedilmiş ve ismi fail yerine onun mastarı nekre olarak zikredilmiştir.³⁷

Nursî söz konusu bu ayeti incelerken ayette yer alan cümlelerin atıf edatıyla birbirlerine bağlanamama nedenini sorgulamakta ve bunun bu cümlelerin birbirlerinin adeta boynundan tuttuğu ve anlam olarak birbirlerini desteklemesinden kaynaklandığını belirtmektedir. Ayrıca Nursî bu ayetin nazmından kaynaklanan i'câz yönlerinden de söz etmektedir. Ona göre الم tehecci harflerinden olup kendisiyle Kur'an'ın benzerinin getirilmesi hususunda meydan okunduğu, ذَلِكَ الْكِتَابُ terkihiyle Kur'an'ın diğer kitaplardan üstün olduğu ve benzerinin olmadığını belirtmektedir. Ayrıca لَا رَبَّ فِيهِ cümlesi Kur'an'ın kat'î bir şekilde ilâhî kaynaklı olduğu ve هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ terkihiinde mubtedanın hafzedildiği, ismi fail yerine onun masdarı هُدًى'nin nekire olarak ikame edildiği ve لِّلْمُتَّقِينَ'de icâzın gerçekleştiği ifade edilmektedir. Daha sonra Nursî bu cümlelerin belâgatından mucize bir üslubun nasıl meydana geldiğini sorgulamakta ve bu durumu şöyle belirtmektedir: Birlikte ve yardımlaşmada şaşırtıcı bir sırrın olduğunu ve üç şey güzel bir şekilde bir araya geldiğinde beş şeyin kuvvetinde olduğu, beş şeyin bir araya gelmesiyle on şeyin ve on şeyin de bir araya gelmesiyle kırk şeyin gücünde bir kuvvetin meydana geleceği ifade edilmektedir.³⁸ Görüldüğü üzere Nursî söz konusu ayetle ilgili ez-Zemahşerî'nin dile getirdiği belâgat inceliklerinin birçoğunu zikretmektedir. Ondaki farklı olarak daha detaylı bir şekilde konuyu ele almakta, belâgatın felsefesini yaparak başka belâgat inceliklerini tespit etmekte ve belâgat ile düşünce ve hayat arasında bağlantı kurmaktadır.

Ayrıca Nursî'nin ez-Zemahşerî'nin tefsirindeki belâgat çözümlerinden de istifade ettiği anlaşılmaktadır. Mesela, Bakara süresinin ilk ayetlerinde geçen، هم المفلحون، اولئك هم المفلحون “Kurtuluşa erenler sadece onlardır”³⁹ ayetini belâgat açısından değerlendiren ez-Zemahşerî, şunları belirtmektedir: “Muttakilerin sahip oldukları şeylere kimsenin ulaşamayacağı, ism-i işaretin tekrar edilmesi، المفلحون

³⁷ ez-Zemahşerî *el-Keşşâf*, I, s. 149-150.

³⁸ Nursî, *İşârâtu'l-İ'câz*, s. 13-14.

³⁹ Bakara, 2/5.

kelimesinin marife olarak zikredilmesi ve المفلحون ile اولائك ile zamiri faslının getirilmesi ile ifade edilmektedir.⁴⁰ Aynı ayeti inceleyen Nursî'de şunları söylemektedir: “Bu ayetteki belâgat incelikleri, vav ile atıf edilmesi, اولائك 'nin tekrar edilmesi, zamîru'l-fasl, elif ve lâm, المفلحون 'unun mutlak zikredilerek felahın hangi konularda olduğunun tayin edilmemesidir.”⁴¹Nursî, bu dilsel dizgiyi şöyle ifade etmektedir: Amaç muhatapların her birisi ayeti kendi maksadına göre yorumlayabilsin. Çünkü bir kısım muhataplar cehennemden kurtulmak ister. Bir kısmı cennetten başka bir şeyi düşünmez. Diğer bir kısmı ebedi saadeti arzular. Başka muhataplar ise sadece Allah'ın rızâsını umar. Bir kısmı ise Allah'ı görmeyi arzular. İşte Kur'an bu veciz üslubuyla her kesin bu felahtan nasibini arzulamayı istemektedir.⁴²

Bütün bunlar Nursî'nin ez-Zemahşerî'nin tefsir anlayışından etkilendiğini göstermektedir. Ancak Nursî'nin ez-Zemahşerî'den farklı olarak ayetlerin belâgat inceliklerine daha fazla nüfuz ettiği söylenebilir. Ayetlerde yer alan kelimelerin birbirleriyle münasebetleri, belâgat çözümlenmeleri ve Kur'an hitabının ihtiva ettiği bireysel ve toplumsal değerleri ortaya koyma hususunda ez-Zemahşerî'den daha detaylı incelemeleri yaptığı görülmektedir.

Nursî, peygamberlerin mucizelerinin, muhatapları için ifade ettiği mesajlar hususunda önemli tespitlerde bulunmaktadır. “Yaş ve kuru ne varsa Kitab-ı Mubin'de (Kur'an) mevcuttur” ayetinin Kur'an'da her şeyin bulunduğu delalet ettiğini iddia etmektedir. Ayrıca Nursî, “Kur'an'ın nasları, delaletiyle muhataplara bir mesaj verdiği gibi, işaretleriyle de bir kısım manaları ifade etmektedir” prensibinden hareketle muhatapların peygamberlerin mucizelerinin benzerlerini gerçekleştirme hususunda teşvik edildiklerini söylemektedir. Ona göre mucizeler, bilim ve teknolojinin önemine işaret etmektedir. Çünkü Kur'an-ı Kerim bu mucizeleri zikretmekle insanların gelecekte hangi seviyeye ulaşacaklarına işaret etmekte ve geleceğin, geçmişin aynası olan mazinin üzerine bina edilmesine vurgu yapmaktadır. Buna göre Kur'an, mucizelerinin benzerini icat etmeleri için adeta insanların sırtını sıvazlamaktadır.⁴³ Çünkü insanlara manevi konularda rehberlik yapmak için gönderilen peygamberlerin maddi mucizelerle desteklenmeleri onların hem manevi hem de maddi konularda insanlara rehberlik yaptıklarına işaret etmektedir. Birçok bilim adamının ilmî konularda bir peygamberi rehber olarak kabul etmesi de bunu göstermektedir. Çünkü ehli tahkîk olan birçok belâgatçıya göre Kur'an'ın her bir ayeti farklı yönden insanları irşat etmektedir. Mucizeler içeren ayetleri de bu çerçevede değerlendirmek mümkündür.⁴⁴

Ancak Nursî'ye göre Kur'an'ın i'câz yönü kişi ve meşreplere göre değişebilmektedir. Ariflerden olan bir velinin anladığı Kur'an i'câzı, ilâhi aşkıta zirvede olan bir velinin hissettiği i'câzdan farklıdır. Aynı şekilde bir kelâmcının

⁴⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf* 1, 160.

⁴¹ Nursî, *İşârâtü'l-İcâz*, s. 25-26.

⁴² Nursî, *el-Kelimât*, s.456.

⁴³ Nursî, *İşârâtü'l-İcâz*, s. 118. Ayıca geniş bilgi için bkz. Nursî, *el-Kelimât*, s.278.

⁴⁴ Nursî, *el-Kelimât*, s.279.

Kur'an'ın i'câz anlayışı, bir fakihinkinden farklıdır. Bu durum diğer ilim ve sanat dalları için de geçerlidir. Bu da her kesime göre Kur'an'ın farklı bir i'câz yönünün olduğuna işaret etmektedir.⁴⁵ Buna göre Kur'an-ı Kerim i'câzıyla belâgat ehline hitap ettiği gibi, şiir ve hitabette uzman olanları da muhatap almaktadır. Kâhinlere gaipten haber vererek i'câzını ifade ettiği gibi tarihi bilgileri naklederek tarihçilere mucizevi bir üslupla hitap etmektedir. Aynı şekilde toplum ve siyaset bilimcisine i'câzını ifade ettiği gibi irfan ehline de i'câzını beyân etmektedir. Böylelikle Kur'an toplumda yer alan her gruba kendisine uygun bir i'câz ile kendini ifade etmektedir.⁴⁶

Nursî'ye göre insan aklının evrenle ilgili ürettiği binlerce sanat ve onunla ilgili isim ve nitelikler “Allah, Âdem'e isimleri öğretti”⁴⁷ ayetinin bir tezahürüdür. Sanayide temel unsur olan demirin işlenmesiyle meydana gelen tren rayları ve elektrik dağıtım şebekesi, “Biz ona demiri yumuşattık”⁴⁸ ayetinden mülhemdir. Bir aylık mesafeyi bir günde kat eden uçakların üretimini yapan insan zekâsı adeta “sabah gidişi bir aydır ve akşam gidişi de bir aydır”⁴⁹ ayetinin pratize edilmiş şeklidir. Sondaj yoluyla su çıkartmak “Asa ile yere vur”⁵⁰ ayetinin bir tezahürüdür. Ayrıca, “Biz ona kuşdilini öğrettik”⁵¹ ayetiyle kuşların ve güvercinlerin istihdamı, “Ben Yusuf'un kokusunu alıyorum”⁵² “Ben onu gözünü kırpmadan sana getireceğim”⁵³ ayetlerinin ses ve görüntü naklini ve “Ey dağlar onunla beraber söylediklerini tekrar edin”⁵⁴ ayeti ise telefon gibi teknolojik unsurlara işaret etmekte ve bu yönde insan zihnine rehberlik yapmaktadır. Ancak Kur'an'ın dilsel yapısı en büyük mucizedir. Çünkü Kur'an insanın önemli özelliklerinden biri olan belâgat ve edebiyat yönüne hitap etmektedir.⁵⁵

Nursî'nin Kur'an'da zikredilen mucizelerin ilmi buluşlar hususunda insanın zihnini açtığını ve insanın bunlardan istifade ederek olağanüstü teknolojik ürünler üretebileceğini tespiti önemlidir. Bu durum aynı zamanda onun sadece bilgileri nakleden değil, yeni bilgileri üreten bir ilmî ve zihnî yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Hız. Peygamber'in mucizesinin dilsel oluşu, ahir zamanda bilim ve teknolojinin gelişeceğinden insanların kendilerini mutlu edecek düşünce ve değerlere ihtiyaçlarının olmasından kaynaklanmaktadır. Zira bunlar ancak dil ile ifade edilmektedir. İnsanların fikrî ve irfânî ihtiyaçları Kur'an'ın dilsel mucizesiyle karşılanmaktadır.⁵⁶ Bu da Kur'an'ın ihtiva ettiği ahlaki ve insanî değerlerin daha

⁴⁵ Nursî, *el-Mektubât*, 1.bs., Daru Sözlük, İstanbul, 1992, s. 523.

⁴⁶ Nursî, *el-Mektubât*, s.238-239.

⁴⁷ Bakara,2/31.

⁴⁸ Sebe,34/10.

⁴⁹ Sebe,34/12.

⁵⁰ Bakara, 2/59.

⁵¹ Sebe,34/10.

⁵² Yusuf,12/94.

⁵³ Neml,40/27.

⁵⁴ Sebe,34/10.

⁵⁵ Nursî, *İşârâtü'l-İ'câz*, s. 119; Ayrıca geniş bilgi için bkz. Nursî, *el-Kelimât*, s.280-296.

⁵⁶Nursî, *el-Kelimât*, s. 292.

iyi anlaşılması ve dilsel mucizesinin bilinmesi için onun belâgat ve dilsel yapısının bilinmesini zorunlu kılmaktadır.

2. Belâgat Kaidelerine Getirilen Yeni Bakış

Her dönemde Kur'ân'ı anlamaya çalışan âlimler genelde onun belâgatıyla ilgilenmişlerdir. Kur'an'ın içerdiği tevhid, insânî ve ahlâkî değerleri ortaya koymak için belâgat ilmine özel itina gösteren âlimlerden biri olan Nursî, “İşârâtü'l-İcâz” adlı eseri başta olmak üzere risâlelerinin farklı bölümlerinde bir kısım belâgat kaidelerinden söz etmektedir. Bu durum belâgat ilminin Kur'an'ın anlaşılmasında önemli etkisinden kaynaklanmaktadır. Ebu Hilâl el-Askerî'nin, “Allah'ı tanımadan sonra öğrenilmesi gereken en önemli ilim, Kur'an i'câzının kendisiyle anlaşıldığı belâgat ilmidir”⁵⁷ tespiti bu açıdan önemlidir. Nursî, belâgat ilmî ve onun bir kısım kaidelerinden bahsetmekle, bir taraftan Kur'an'ın mucizeliğini ispatlamaya çalışmakta, diğer taraftan da Kur'an'ın muhataplar için ihtiva ettiği mesajları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Nursî'nin belâgat ilminden özetlediği ve “meseleler” olarak ifade ettiği kaideleri zikredildiğinde onun Kur'an'ı anlama ve yorumlama anlayışı daha iyi anlaşılacaktır.

1. Belâgat desenlerinin kaynağı, manaların nazımıdır. Kelâmın manalar açısından nazmı ise nahvi ilkelere göre kelimelerin birbirleriyle terkip edilmesidir. Aslında fikirlerin tabii mecrası da bunu iktiza etmektedir. Zira mantık ilkelerini meydana getiren, manaların nazımıdır. Buna göre evren belâgatın zirvesindedir. Onun yaratıcısı onu fasih bir şekilde yaratmıştır. Bu nedenle evrenin her şeklinde ve çeşidinde i'câz vardır. Aynı şekilde kelâmda da evrendeki realite dizimine uyulduğunda o da mucizevi olur. Arapların hâkim güç olmalarından dolayı acemlerin Araplaşmasıyla Arapçanın lafız boyutuna önem verdiler. Böylelikle Kur'an'ın belâgatının esası olan Arapça bozuldu. Ancak lafızlar tezyini manalar iktiza ettiğinde güzel olur. Belâgata göre teşbih maksada uygun olduğunda, hayal hakikate zarar vermediğinde ve üslup da maksada uyumlu olduğunda kelâm güzel olur.⁵⁸ Nursî'nin evren belâgatından söz etmesi ve sözlü hitaptaki belâgatın buna uygun olduğu oranda edebî olabileceği tespiti orijinal bir tespittir.

2. Edebî olarak inşa olunan bir hitap, ‘arâzı cevhere, soyutu (mana) somuta (cisim), cemadâtı canlıya, nebatatı akıllı varlıklara dönüştürebilmektedir. Öyle ki, söz konusu unsurlar arasında nefrete vardırarak kadar diyalog gerçekleştirilir. Böylelikle hayal nazarında adeta cemadat olan unsurlar raks eder. Fakat her hayalde gerçek payının olması gerekmektedir. Aksi takdirde hayale dayalı olan edebî hitap hurafeye dönüşür ve anlamını yitirir. Bu belâgat kaidesi, Seyyid Kutub'un Kur'an i'câzının kaynağı olarak kabul ettiği tasvîri akla getirmektedir.⁵⁹

⁵⁷ Ebu Hilâl el-Askerî, *Kitabu's-Sına'ateyn*, (thk. Mufid Kamihe), 1.bs., Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 2008, s. 7.

⁵⁸ Nursî, *İşârâtü'l-İcâz*, s. 50.

⁵⁹ Seyyid Kutub, *et-Tasvîru'l-Fennî fî'l-Kur'an*, 16. bs., Dâru's-Şurûk, 2002, s. 36-37.

3. Bir hitabın kalitesi ve edebî güzelliği onun üslubuna göredir. Üslup ise hakikatlerin sûreti ve “istiâre-i temsiliye”nin farklı paçalarından meydana gelen manalarının kalıbıdır. “İstiâre-i temsiliye”yi meydana getiren parçalar “meyve” lafzının cenneti ve bahçeyi gösterdiği gibi sanki hayalidir. Ancak bu temsiller, eşya arasındaki münâsebet ve evren düzenindeki yansımalar üzerine bina edilmektedir. Burada önemli olan husus, Kur’an hitabında olduğu gibi hitabın muhatapların hayal gücüne göre inşa edilmesidir.⁶⁰

4. Hitabın bütün parçaları birbirleriyle irtibatlı olmalıdır. Öyle ki, kelâmın unsurları arasında intizam, münasebet ve edebî güzellik olması gerekmektedir. Kur’an hitabında bütün bu özellikleri bulmak mümkündür. Zira onun her kelimesi ve harekesi birbiriyle irtibatlı ve bulunduğu yerde de bir manaya delalet etmektedir.

5. Kelâmın zenginliği ve manaları ihata etmesi, asıl unsurlarıyla asıl maksadına delalet ettiği gibi kendi şekli ve diğer unsurlarıyla kelâmdan anlaşılabilir yan anlamlara da işaret etmektedir. Buna göre Kur’an’ın bir aslî bir de yan anlamları vardır.

6. *من* ve *الي* gibi birkaç manaya delalet eden harflerin aslî manası bir tanedir. Ancak bağlam ve maksada göre başka yan manaları da kesp edebilir. Daha sonradan kazandığı mana şeklen aslî manaya dönüşür.⁶¹ Dilbilimsel konularda uzman olan kişi bilir ki, müşterek lafızların genellikle tek manası vardır. Daha sonra kullandığı bağlamda manalar arasında benzerlikler meydana gelir. Onlardan da mecazi ve örfî anlamlar doğar. Böylelikle bir lafzın birkaç manası olmuş olur. Mesela ‘ayn kelimesinin aslî manası, göz ve pınar iken, bulunduğu bağlama göre güneş ve başka anlamlara da gelebilmektedir.⁶² Bu tespitle kelimelerin aslî ve mecazi anlamlarına dikkat çekilmektedir.

7. İnsanın cüzi iradesini, fikrini ve yüzeysel tasavvurunu aciz bırakan edebî kelâm, mütekellimin tarafından bütün kayıtların, kelimeler arası bağların ve cümleler arası uyumu sağlayan nispetlerin dikkate alındığı kelâmdır. Şöyle ki söz konusu hitabın unsurları birbirleriyle birleşerek yeni bir desen oluşturmakla büyük bir tabloyu meydana getirmektedir. Mütekellim bunu yaparken, sanki onunla beraber başka kişiler de çalışarak bu hitabı inşa ettikleri imajı oluşturulmalıdır. Mütekellim böyle bir kelâmı inşa etmek için adeta bir saray inşa edip, her şeyi yerli yerine koyan ve göze hitap edecek şekilde desen oluşturan bir mimar gibi olmalıdır. Bununla Kur’an hitabının ilâhî dil mimarisi çerçevesinde inşa olduğu söylenmektedir.

8. Kelâm, temel ilkelere ve delillere işaret edecek tarzda inşa edilmelidir. Kendi temel unsurlarıyla bütün vehim ve şüpheleri def edecek bir şekilde olmalıdır.

⁶⁰ Nursî, *İşarâtu'l-İcâz*, s. 52.

⁶¹ Bu belâgat ilkesinde Nursî tazmîn sanatına dikkat geçmektedir. Ahmed Matlûb’un ez-Zerkeşî’den yaptığı nakle göre tazmîn, bir isme, file veya harfe başka bir isim, fiil ve harfin manasını yüklemektir. Ahmed Matlûb, *M’ucemu Mustelahâti’l-Belâgiyye ve Tetavvuruhâ*, 2.bs., Mektebetu Lubnân, Beyrut, 1996, s. 372.

⁶² Nursî, *İşarâtu'l-İcâz*, s. 53.

Buna Fatıha süresi örnek olarak verilebilir. Kur'an hitabının bütün kelime ve cümleleriyle birbirini desteklediği belirtilmektedir.

9. Üç çeşit üslup bulunmaktadır. Birincisi sade ve tek desenli olan üsluptur. Bunun en bariz özelliği kısa, selikaya uygun ve düz olmasıdır. Bu üslup, alış-verişler, diyaloglar ve alet ilimleri ifade edilirken kullanılmaktadır. İkinci üslup, süslü üsluptur. Bunun özelliği süsleme, aydınlatma, teşvik veya nefret ettirmekle kalbi heyecana getirmektir. Bu üslup, medih, zem ve ikna etmenin gerekli olduğu yerlerde kullanılmaktadır. Üçüncü üslup ise, zirvede olan üsluptur. Bunun en bariz özelliği şiddet, kuvvet, heybet ve yüksek ruhaniyete sahip olmaktır. Bunun kullanıldığı alan, ilâhiyat, usul ve hikmettir. Bu üslubun mucizevi şekli Kur'an'dır.⁶³

10. Belâgatte tasdik, tekzîp, kinâye ve mesel beyân ilminde birinci manalar (maâniyi 'ulâ) olarak tabir edilen mananın formuyla (sureti mana)ile ilgili değildir. Söz konusu durumlar ikinci manalar (maâni sâni)⁶⁴ olarak tabir edilen maksat ve ağraza yöneliktir. Mesela "Fılan kişinin kılıcının bendi uzundur" denildiğinde kılıcı olmazsa da boyu uzun ise bu kişi doğru söylemiş olur. Zira her ne kadar söz konusu cümleden ilk anlaşılan mana doğru olmasa da birinci manadan anlaşılan boyu uzun manası doğrudur.⁶⁵

3. Nursî'nin Kur'an Yorumunda Belâgatin Yeri ve Önemi

İlim ve düşünce tarihinde tebarüz eden âlimler dil ve onun belâgat (retorik) yönü ile ilgilenmişlerdir. Çünkü dil ile bilgi ve dil ile düşünce birbirlerinden ayrılmayan unsurlardır. Düşünce tarihinde çığır açan Sokrates ve Aristo gibi felsefecilerin retorik ve hitabetle ilgilendikleri nakledilmektedir. ⁶⁶ el-Câhız'ın naklettiğine göre Hindistan ve İran'da da ilim adamları dilin belâgat yönüyle ilgilenmişlerdir.⁶⁷ İslâmî ilimler tarihinde de önemli eserler ortaya koyan Halil b. Ahmed (ö. 175/791), Sibeveyh (ö. 180/796), İmâm eş-Şafî (ö. 204/820), Ebu 'Ueyde, el-Ferrâ, el-Câhız, İbn Cerîr et-Taberî (ö.310/923.), 'Abdulkahir el-Curcânî, Kâdı 'Abdulcebbâr (ö.415/1025), ez-Zemahşerî, el-Beyzâvî (ö. 685/1286), en-Nesefî (ö.710/1310), ez-Zerkeşî (ö.794/1392), es-Suyutî (ö.911/1505) Ebu Suûd (ö. 982/1574), gibi âlimler dil ve belâgat ile ilgilenmişlerdir. Ayrıca Mekâsid ilmiyle ilgilenen İzz b. Abdusselâm (ö. 660/1262) ve eş-Şatibî (ö.790/1388) gibi âlimler de dile itina göstermişlerdir. Bütün bunlar gösteriyor ki, ilim ve düşünce tarihinde iz bırakan ve önemli eserler telif eden âlimler dil ve belâgatla ilgilenmişlerdir.

⁶³ Nursî, *İşârâtü'l-İcâz*, s. 54.

⁶⁴ Birinci mana lafzın zahirinden anlaşılan manadır. İkinci mana ise, zahiri manadan anlaşılan manadır ve kelâmdan kastedilen de bu ikinci manadır. Mesela "kulu boldur" cümlesinin zahiri ve ilk manası kulun bol olmasıdır. İkinci manası ise kişinin misafirperver olmasıdır. el-Curcânî, *Delâilu'l-İcâz*, s. 177.

⁶⁵ Nursî, *Muhakemât*, s. 16-17.

⁶⁶ Ali Mahfûz, *Fennu'l-Hitabe ve İ'dâdu'l-Hatîb*, Dâru'l-İ'tisâm, yy, ts, s. 20-23.

⁶⁷ el-Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*,(thk. Abdusselâm Muhammed Harun), 7.bs., Mektebetü'l-Han^cî, Kahire,1998, I, 88.

İlk muhataplarının düşünce ve hayata bakışlarını öğrenme maksadı belâgatın gelişmesinde önemli bir etken olmuştur. Çünkü fikirler dil ile beyân edilmekte ve dil ile düşünce birbirlerinin lâzım ile melzûmudur.⁶⁸ Ebu Musa'nın belirttiğine göre İbn Cinnî gibi dil ile ilgilenen âlimler, Arapların dilsel selikalarını öğrenmek için nahiv ve belâgat kurallarını tespit etmeye çalışmalardır. Zira onlar dil ile düşüncenin birbiriyle ilişkilerini iyi biliyorlardı. Çünkü dilde yer alan her bir kelime ve üslup çeşidi belli bir fikri ifade etmektedir. Ancak burada dikkat çeken şey ilk dilciler nahiv, sarf, belâgat ve iştikak kaidelerini istinbat ederken ve yine Arapların düşünce yapılarını öğrenmeye çalışırken, daha sonraki dönemlerde bu yönde yapılan çalışmalar neredeyse bu özelliğini yitirmiştir. Nahiv ve Belâgat kaideleri metinden bağımsızlaştırılmıştır. Bu da dil ve düşüncede donukluğun meydana gelmesine sebep olmuştur.⁶⁹ Bundan dolayı Kur'an hitabının ilk hitap çevresinde meydana getirdiği değişiminin anlaşılması için, onun dil ve belâgatı üzerinde çalışmaların yapılması önem arz etmektedir. Çünkü kelime ve terkiplerde saklı olan duygu ve düşünceler ancak bu yöntemle ortaya çıkabilmektedir.⁷⁰

Çağımızda Kur'an tefsiri ve Kur'an'la doğru iletişim kurma konusunda önemli eserleri kaleme alan Nursî, belâgat ve dil ilimleriyle yakından ilgilenmiştir. Nursî'nin Kur'an i'câzını ve onun ihtiva ettiği değerleri ortaya çıkarıp muhataplara sunmak için yoğun çaba sarf ettiği bilinmektedir. Ona göre Kur'an'ın en bariz özelliği muhataplarının onun benzerini getirme hususunda aciz kalmalarıdır. İ'câzın kaynağı ise onun dil ve belâgat açısından zirvede olmasıdır. Buna göre Kur'an belâgatı, dilsel özellikler ve özellikle de istiare ve mecâz gibi edebi sanatlar üzerine bina edilmiştir. Dilin bu yapısı dikkate alınmadığı takdirde Kur'an belâgatının güzellik ve inceliklerinin fark edilmesi zor olacaktır. Çünkü Kur'an belâgatında dilin genel yapısıyla birlikte, muhatapların bilgi seviyeleri, hisleri ve zihnî yapıları da dikkate alınmıştır.⁷¹

Nursî'nin eserleri incelendiğinde onun dil, belâgat ve İslâm düşüncesine verdiği önem hemen fark edilir. Onun "*İşârâtü'l-İ'câz*" adlı eseri, yeni edebî bir tefsire örnek teşkil etmesi açısından önemlidir. Bu eserin en belirgin özelliği, Kur'an belâgatı ve i'câzına tahsis edilmesidir.⁷² Böylelikle Kur'an'ın belâgat ve dilsel yapısı ortaya konulmakla onun benzerinin inşa edilmesinin mümkün olamayacağı ispatlanmaya çalışılmaktadır. Ayrıca âlimler için yazıldığı söylenen ve üç makaleden meydana gelen "*Muhakâmat*" adlı eresinin ikinci makalesi de Kur'an belâgatı ve i'câzıyla ilgilidir. Bunların yanı sıra Nursî'nin diğer eserlerinin farklı yerlerinde yoğun bir şekilde belâgatten bahsedilmektedir. Mesela "*Sözler*"

⁶⁸ Rahman,55 /1.

⁶⁹ Ebu Musâ, *Delâletü't-Terâkib*, 4.bs.,MektebetüVehbe, Kahire, 2008, s. 38.

⁷⁰ Ebu Musâ, *Delâletü't-Terâkib*,s. 39.

⁷¹ Nursî, *Muhakemât*, s. 62.

⁷² Nursî'ye göre Kur'an tefsiri farklı dallarda mütehasşis âlimler tarafından yapılmalıdır. Ona göre tefsirci dâhî düzeyinde bir zekâ ve manalara nüfuz edebilecek bir tefekküre sahip olması gerekmektedir. Bu ise ancak farklı ruhların birbiriyle imtizacı, birbirlerini desteklemeleri, birbirlerine eklenmesi ve birbiriyle yardımlaşmayla oluşan bir şahsi manevi ile mümkündür. Nursî, *İşârâtü'l-İ'câz*, s. 1.

kitabının yirmi beşinci sözü⁷³ ve “Şuaâlar” kitabının da dokuzuncu şua⁷⁴ Kur'an i'câzına tahsis edilmiştir. Nursî, ayrıca felsefe ve mantıkla da ilgilenmiş ve “Kızı İcâz” adında bir eseri kaleme almıştır.⁷⁵ Ancak burada dikkat çeken şey, Nursî'nin belâgat anlayışının, salt teorik olmadığı, Kur'an'ın içerdiği tevhid, adalet, ahlakî ve insânî değerleri anlamaya yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Aslında Nursî bu belâgat anlayışıyla İslam medeniyetinin temelini oluşturan haberi sadıkın (Kur'an) kodlarını ve şifrelerini çözmeye çalışmaktadır. Oysaki el-Curcânî'den sonra belâgat çalışmaları daha çok teoriktir. Kur'an'ı anlama bağlamında inşa edilen belâgat ilmînin, neredeyse Kur'an'la iletişimi kesilmiştir.⁷⁶ Bu nedenle Nursî'nin belâgat ilminde tecdîd gerçekleştirdiğini söylemek mümkündür.

Nursî, “İşârâtü'l-İcâz” adlı eserinin hemen başında bu eseri kaleme almakla, Kur'an'ın i'câzını ve Kur'an'ın ihtiva ettiği tevhid, haşır, nübüvvet ve adalet gibi temel konuları anlamayı amaçladığını belirtmektedir.⁷⁷ Kur'an'ın ana konularını tespit ederken, tevhid, haşır ve nübüvvet, adaleti eklemesi yeni ve orijinal bir tespittir. Çünkü bu konuyla ilgilenen kelâm kitaplarında sadece tevhid, nübüvvet ve haşırdan bahsedilmektedir.⁷⁸ Ancak Nursî'nin Kur'an'ın temel konularına insânî ve ahlakî değerleri eklememesi dikkat çekicidir. Bunların da Kur'an'ın ana konuları arasında yer aldığını düşünmekteyiz. Kur'an-ı Kerim'in yoğun bir şekilde bunlardan da bahsetmesi bunu göstermektedir.⁷⁹

Belâgat ve dil bilimleri başta olmak üzere bütün İslâm ilimleri Nursî'ye göre Kur'an'ı anlamak için birer araçtır. Bu bakış açısı onun İslâmî ilimler geleneğine yaklaşımını göstermesi bakımından önemlidir. Ona göre İslâmî tasavvurun merkezinde Kur'an ve Sünnet yer almakta ve bunlar İslam tasavvurunun temel kaynaklarıdır. Diğer ilimler ise, bunları anlamak için birer araçtır. Nursî bu konuda şunları belirtmektedir: “*Ulum-u medarisin tedennisine ve mecara-yı*

⁷³ Nursî, el-*Kelimât*, s. 419.

⁷⁴ Nursî, eş-*Şuaât*, (trc. İhsânKasimî) 1.bs.,Darü Yayın Evi, İstanbul, 1993, s. 174.

⁷⁵ Nursî, Abdurrahman el-Ahdarî'nin “*es-Sulemu'l-Munevrek*” kitabı üzerine “*Kızıl İcâz*” adında bir haşiye yazmıştır. Mantık, belâgat, nahiv ve felsefe çerçevesinde söz konusu kitapta geçen kavram ve üslubu izah etmiştir.

⁷⁶ et-Tirâz kitabının sahibi Yahya b. Hamze el-Alevî el-Yemenî'nin belirttiğine göre i'câz ile her ne kadar kelâm ilmi ilgilenirse de, Kur'an'ın belâgat açısından i'câzın zirvesi olduğu için belâgat ilmi de onun i'câz konusunu ele alması gerekmektedir. Kur'an'ın i'câz yönü ve ona yöneltilen eleştiriler tespit edilerek belâgat kitaplarında cevaplanması gerekmektedir. Ancak Belâgat kitapları bu konularla ilgilenmediği için el-Alevî tarafından eleştirmektedirler. Ona göre es-Sekkâkî gibi kelâmcı olmayanlar bu konuda mazur görünse de, Fahreddin er-Razî gibi kelâmcıların Kur'an'ın i'câzıyla ilgilenmemelerini anlamak zordur. Çünkü er-Razî “*Nihayetu'l-İcâz*” kitabının başında kısaca i'câzdan bahsetmektedir. Yahya b. Hamze el-Alevî el-Yemenî, *et-Tirâz li Esrârî'l-Belâga ve 'UlûmiHakâiki'l-İcâz*, (thk. Abdulhamîd el-Hindâvî),1.bs.,Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2002, III, 206.

⁷⁷ Nursî, *İşâratu'l-İcâz*, s. 2.

⁷⁸ Bu konuda et-Teftâzânî'nin *Şerhu'l-Akaidi'n-Nesefiyye* kitabına bakılabilir.

⁷⁹ Kur'an'ın birçok ayetinde bunlardan bahsedilmektedir. Örnek olarak, Hucurât, 49/12; Beyyine, 98/5; En'âm, 6/162; Furkân,25 /67; İsrâ, 17/29; Al-imrân,3/133; Tevbe;9 /119; Şems,91/9-10; Enfâl, 8/45; Fatır,35 /10; Asr, 103/1-3; Nur, 24/30-31.

tabiiden çevrilmesine bir sebep-i mühim budur: Ulum-u aliye maksud-un bizzat sırasına geçtiğinden, ulum-u ‘âliye kaldığı gibi, libası mana hükmünde olan ibare-i arabiyenin halli, ezhanzabtederek, asıl maksut olan ilim ise, tebai kalmakla beraber ibareleri bir derece mebzul olan ve silsile-i tahsile resmen geçen kitaplar; evkat, efkârı kendine hasredip harice çıkmasına meydan vermemektedir.”⁸⁰

Nursî, belâgat ve nahiv gibi ilmî disiplinlere harfî mana ile baktığı gibi, tarihsel süreçte Kur’an ve sünnet etrafında meydana gelen fıkıh, tefsir, kelâm ve tasavvuf gibi Kur’an okuma biçimlerini de birer araç olarak görmektedir.⁸¹ Bütün bunlar, Nursî’nin Kur’an’ı ve sünneti İslâmî tasavvurun merkezine yerleştirdiği ve tarihsel süreçte inşa edilen ilmî disiplinleri Kur’an ve sünneti anlamak için birer çaba olarak gördüğünü göstermektedir. Nursî bu bakış açısıyla Kur’an ve sünnet etrafında şerh ve teville dayalı olarak meydana gelen birikimin Kur’an’ı anlama araçları olduğuna dikkat çekmesi önemlidir.

Belâgat anlayışında el-Curcânî gibi manayı önceleyen belâgatçılar olduğu gibi lafız yönünü ön plana çıkartanlar da olmuştur. Nursî, belâgat anlayışı olarak kelâmın lafız yönünü ihmal etmeyen ve manayı ön plan çıkartan âlimlerdendir. Ona göre edebî bir metin veya hitap inşa edilirken öncelikle mana esas alınmalıdır. Aksi takdirde inşa olunan hitabın belâgat açısından edebî bir değeri olmayacaktır. Arap olmayan dilcileri (acem), manadan ziyade onun lafız yönüne önem verdikleri için eleştirmektedir. Ona göre el-Harirî (ö.516/1122) dâhî bir edebiyatçıdır. Fakat “*Makâmât*” adlı eserinde hitabın lafız yönünü ön plana çıkarttığı için manayı ihmal etmiştir. Bu yönüyle el-Harirî edebiyatçılara kötü örnek olmuştur. Aynı şekilde kafiye, teşbîh, üslup ve temsillerde de gereğinden fazla hayale önem verildiğinde hitabın mana yönü ihmal edilir. Bu da kelâmında edebî sanatların gereği kadar olmasını iktiza etmektedir.⁸²

Lafız-mana ilişkisinde Nursî’nin belâgat anlayışı el-Curcânî’nin belâgat anlayışıyla örtüşmektedir. Zira el-Curcânî’ye göre edebî bir metin veya hitabın inşasında asıl olan öncelikle manaların mütekellimin zihninde nazım edilmesidir. Bu nedenle el-Curcânî hitabın lafız yönünü ön plana çıkartanları eleştirmektedir. Ona göre bunların lafızlarla ilgili gerçek olmayan hususiyetleri dile getirmeleri, kendilerini hayal ve vehme teslim etmelerinden kaynaklanmaktadır. Böyle bir durumun onların doğru düşüncelerini engellediğini iddia etmektedir. Onların bu yanlış bakış açılarının, manaların tertibinin lafızların tertibine bağlı olduğu vehminden peydah olmaktadır. Oysaki manaların tertibinin lafızların tertibine bağlı olması imkânsızdır. Çünkü böyle bir durum, insanın zihninde lafızların manalardan önce var olmasını gerektirir ki, bu da imkânsızdır. Zira aklî potansiyelini kullanan her kes bilir ki, lafızlar manalar için inşa olmuştur. Lafızlar manalara hizmet etmekte ve onları ortaya koyan birer göstergedir. Aksi takdirde

⁸⁰ Nursî, *Muhakemât*, Zehra Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 47-48.

⁸¹ Nursî bu konuda şunları söylemektedir: “Kitaplar ve içtihadlar Kur’ana dûrbün olmalı, âyine olmalı; gölge ve vekil olmamalı.” Nursî, *Hutbe-i Şamiye*, 1. bs., Envâr Neşriyyât, İstanbul, 2003, s. 114.

⁸² Nursî, *Muhakemat*, s. 75-76.

eşya var olmadan önce isimlerinin var olduğunu söylemek gerekir ki, hakikat bunun tam zıddıdır.⁸³

Nursî'nin Kur'an belâgatı anlayışında dikkat çeken hususlardan biri de ilk muhatapların durumunu gündeme getirmesidir. Münafıkların durumunu ifade eden hitabı incelerken şunları söylemektedir: "Münafıkların durumunu tasvîr eden çölde ateş yakma durumu, Kur'an'ın ilk muhataplarına uygundur. Çünkü ilk muhataplar Arap yarımadasında ikamet etmekteydiler. Çölde yolculuk yapanlarla ilgili Kur'an'ın sunduğu tabloları ya bizzat yaşamışlardı veya başkasından duymuşlardı. Çünkü çölde yolculuk yapanlar, güneşin batmasıyla kendilerini zifiri karanlıkta buluyorlardı. Yolda yürürken, birçok sıkıntıyla karşılaşıyorlardı. Bu nedenle ateş yakarak bir taraftan birbirleriyle ünsiyet peydah etmeye çalışıyorlardı. Diğer taraftan da taşıdıkları malları muhafaza etmeye çalışıyorlardı. Ateşin aydınlığında yollarına devam ederken bazen semavî musibetten dolayı yaktıkları ateş sönuverirdi. Umudun zirvesindeyken bir anda ümitsizliğe düşüyorlardı."⁸⁴

Yine vahyin insanla ilişkisinden bahseden Nursî şunları belirtmektedir. Vahiy bütün insanlık tarihinde muhatapların anlama ve 'akletme kapasitesini dikkate alarak gerçekleşmiştir. Nursî vahyin bu hitap tarzını, "التنزيلات الالهية الي عقول البشر،" "Allah'ın insanların anlama seviyesine inmesi" olarak ifade etmektedir. Allah, kendi ezeli kelâmının anlamını insanların anlayacağı bir dille kendilerine bildirmiştir.⁸⁵ Bu durumun sadece ilk muhataplar için geçerli olmadığını belirten Nursî, Kur'an hitabında kıyamete kadar Kur'an'a muhatap olacakların hepsinin hali dikkate alındığını iddia etmektedir. Ona göre toplumlar değişse de ve çağlar birbirlerini takip etse de Kur'an hitabında muhatapların hali dikkate alınmıştır.⁸⁶ Kur'an hitabının doğru anlaşılması için ilk muhatapların itikâdî, sosyal ve siyasal durumunun bilinmesinin önemine dikkat çekilmesi ve kıyamete kadar Kur'an'a muhatap olanların mukteza-yı hallerinin dikkate alındığı tespiti, Kur'an'ın doğru tefsir edilmesi için önemlidir. Nursî'nin bu önemli tespitlerine karşın, belâgat kitaplarında muhatapların halleri üzerinde pek fazla durulmadığı görülmektedir.⁸⁷ Bu aynı zamanda belâgatçılara bir eleştiri olarak da yöneltilebilir.

Kur'an'ın nüzulüyle birlikte İslam medeniyetinin inşası, haberi sadık (vahye) üzerine bina edilerek gelişmiş ve bu vesileyle ilk muhataplar tarih sahnesine çıkmışlardır. Bu duruma işaret eden Nursî, vahyin pasif bir etken olmadığı, tarihin seyrine müdahale eden ve onun seyrini değiştiren aktif bir unsur olduğunu belirtmektedir. Birçok sebepten dolayı etkinliği zayıflayan İslâm medeniyetinin mahiyeti ile ilgili Nursî şu tespitite bulunmaktadır: "*Hakikat-ı İslâmiye suları ile bu*

⁸³ el-Curcânî, *Delâilu'l-İcâz*, s. 267-268.

⁸⁴ Nursî, *İşârâtü'l-İcâz*, s. 55.

⁸⁵ Nursî, *eş-Şu'âât*, s. 163.

⁸⁶ Nursî, *İşârâtü'l-İcâz*, s. 18.

⁸⁷ Belâgat kitaplarında haberi kelâmın çeşitlerinden söz edilirken, genelde muhatapın düşünce tarzına göre kelâmın ibtidâî, talebî ve inkârî olduğu ifade edilmektedir. Muhatapın sosyal, siyasal, kültürel vb. durumlarından bahsedilmemektedir. Örnek olarak Ahmed el-Haşim'inin *Cevâhiru'l-Belâga*, el-Mektebetu'l-Asriyyetu, Beyrut, 1999, s. 57 adı eserine bakılabilir.

topraklarda iman ziyası altında hakîki medeniyetin fen ve san'at çiçekleri açacak, bu vatan maddî ve ma'nevî saadetler içinde gül ve gülistana dönecektir"⁸⁸ Nursî'nin "*Hakikat-ı İslâmiye*" ile İslâm'ın ana damarı olan Kur'an ve sünneti kastettiğini ve onları İslâmî tasavvurun merkezine yerleştirerek bu modern çağda İslam medeniyetinin yeniden inşasının gerçekleştirmesini amaçladığını görülmektedir. Kur'an dili, belâgatı ve Kur'an'ın temel amaçlarıyla ilgili yaptığı yorumların da bu derin tefekkürün bir ürünü olduğu izlenimini vermektedir.

Nursî, Kur'an'ın inşa ettiği medeniyet ile çağdaş medeniyet arasında zaman zaman mukayese yapmaktadır. Çağdaş medeniyetin, sosyal hayatta kuvvete dayandığı, menfaati amaç edindiği, çatışmayı hayatın düsturu haline getirdiği ve menfi milliyetçiliği insanlar arasında birleştirici bir bağ olarak benimsediğini belirtmektedir. Buna mukabil Kur'an'ın inşa ettiği medeniyetin kuvvet yerine hakkı, menfaat yerine Allah'ın rızasını ve fazileti, çatışma yerine yardımlaşmayı, ırkçılık yerine din ve vatani ortak bir bağ kabul ettiğini ve model insanların inşasını amaçladığını belirtmektedir.⁸⁹ Bu da gösteriyor ki, Nursî, sadece Kur'an'ın lafız ve terkipleriyle ilgilenmemektedir. Bununla birlikte İslam medeniyeti ile batı medeniyeti üzerine okumalar yaparak arasında mukayese yapmaktadır.

Belâgat ve i'câzu'l-Kur'an konularına tahsis edilen "*İşaratu'l-İcâz*" adlı eserde zaman zaman kelâm konuları da ele alınmaktadır. Mesela, *اعدت للكافرين* "Cehennem kâfirler için hazırlanmıştır"⁹⁰ ayetini inceleyen Nursî, şu tespitlerde bulunmaktadır: Mutezile'nin aksine biz Ehl-isünnet olarak cehennemin şu anda mahlûk olduğunu düşünmekteyiz. Ancak cehennemin yeri belli değildir. Cehennemin yerin dibinde olduğunu ifade eden hadisler ise Nursî tarafından te'vil edilmektedir.⁹¹ Söz konusu kitabının başka bir yerinde evrende şer, kubuh ve dalâletin halk edilmesinin hikmetini irdelemekte ve onlardaki hikmeti anlamaya çalışmaktadır. Ona göre evrende güzellik (husun), hayır ve kemal maksudun bizzattır. Kötülük (şer), kubuh ve noksanlık ise cüziyyat kabilindedir.⁹² Buna göre Nursî'nin belâgat anlayışının bir bütün olarak Kur'an'ı anlamaya yönelik olduğunu söylemek mümkündür.

Nursî'yi tefsir ve belâgat anlayışı açısından farklı kılan belki en önemli hususlardan biri, onun Kur'an'ı yeniden tanımlamasıdır. Kelâm ve usul kitaplarında yer alan ve daha çok Kur'an'ın sübutu ve şekliyle ilgili olduğu anlaşılan "Kur'an, Allah tarafından indirilen, tevatür yoluyla nakledilen, iki kapak arasında mevcut olan ve lafızlarıyla ibadet edilen" şeklindeki tanım⁹³ yerine Kur'an'ın mahiyetini ortaya koyan bir tanım yapmaktadır. Ona göre "*Kur'ân kâinatın bir tercüme-i ezeliyesidir. Ve kâinatın kendi lisanlarıyla okudukları âyât-ı tekvîniyenin tercümanıdır. Ve şu kitab-ı âlemin tefsiri olduğu gibi; arz, semavât*

⁸⁸ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, Envâr Neşriyât, İstanbul, 1994, s.158.

⁸⁹ Nursî, *el-Kelîmât*, s. 145.

⁹⁰ Bakara, 2/24.

⁹¹ Nursî, *İşarâtu'l-İcâz*, s. 87-88.

⁹² Nursî, *İşarâtu'l-İcâz*, s. 8.

⁹³ Kur'an tanımlarıyla ilgili bkz. ez-Zerkanî, *Menâhilu'l-İrfân*, 1.bs., Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1995, I, 19-22.

sahifelerinde müstetir esmâ-i hüsnânın definelerinin keşşaftır. Ve şu âlem-i şehâdete âlem-i gaybdan bir lîsandır. Ve âlem-i İslâmın Güneşi olduğu gibi, âlem-i âhiretin de haritasıdır. Ve Cenâb-ı Hakk'ın zâtına, sıfâtına, esmâsına, şunatına bir bürhan ve bir tercümandır. Ve keza, nev'-i beşerin şer'at kitabı, hikmet kitabı, duâ kitabı, dâvet kitabı, ibâdet kitabı, emir kitabı, zikir kitabı, fikir kitabı olmakla, zâhiren bir kitab şeklinde ise de, ihtiva ettiği fûnun ve ulûm cihetiyle binlerce kitab hükmündedir..."⁹⁴ Orijinal ve aynı zamanda Kur'an'ın muhtevasını ortaya koyan bu tanım, Nursî'nin Kur'an'a bakışını ortaya koyması bakımından önemlidir. Bu husus Nursî'nin Kur'an'ı anlama ve yorumlama konusunda bütüncül bir bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir. Günümüz fikir adamlarından el-Cabirî de "Kur'an'a Giriş" isimli kitabında Kur'an'ın klasik bazı tanımlarını zikrederek eleştirmekte ve bir kısım ayetleri de delil getirerek Kur'an'ın kendi kendini tanımladığını iddia etmektedir.⁹⁵ Onun da Kur'an'ı yeniden tanımladığı görülmektedir. Nursî'nin Kur'an'ı yeniden tanımlaması onun sadece daha önceki bilgileri nakleden değil, onlardan da istifade ederek yeni bilgiler üretebilen ilmî bir şahsiyet olduğunu göstermektedir.

Nursî'ye göre kelime ve cümlelerin birbirleriyle nazımından anlaşılan bir kısım belâgat inceliklerinin geçerli sayılabilmesi için, belâgat ilimlerinin kurallarına uygun olması, Kur'an ve sünnetin temel prensiplerine de ters düşmemesi gerekmektedir.⁹⁶ Nursî'nin belâgat inceliklerinin geçerliliği ile ilgili tespitinin özgün bir tefekkürün eseri olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü belâgat kitapları üzerinde yapılan okumalarda belâgattan anlaşılan inceliklerinin kabul edilip edilmemesiyle ilgili bir durumla karşılaşılmamıştır.

Değerlendirme ve Sonuç

Nursî'nin belâgat ve icaz anlayışıyla ilgili yapılan sınırlı araştırmada aşağıdaki sonuçlara varılmıştır.

- Kur'an'ın yorumlanmasında onun dil ve belâgatı üzerinde yoğun bir şekilde durulmuştur. Bunlar yapılırken belâgatın hem teorik hem pratik yönü dikkate alınmıştır. Belâgat kaideleri Kur'an'ın daha iyi anlaşılmasında yardımcı olabilecek şekilde ele alınmıştır. Bu nedenle belâgat kaideleri yeniden incelenmeye tabi tutulmuş ve belâgat meseleleri olarak ifade edilmiştir. Bu yönüyle yeni bir dil ve belâgat inşa çabasının işaretleri görülmektedir.

- Dil ve belâgat başta olmak üzere Kur'an etrafında meydana gelen tefsir, fıkıh, kelâm vb. birikim, Kur'an'ın içerdiği tevhid, hak, adalet, ahlakî ve insanî değerlerin doğru anlaşılması için birer araç olarak görülmektedir. Bunların Kur'an'ı anlamak için perde değil Nursî'nin ifadesiyle dürbün olması gerekliliği belirtilmektedir. Bu

⁹⁴ Nursî, *el-Kelimât*, s.422.

⁹⁵ Muhammed Abid el-Cabirî, *Kur'an'a Giriş*, 2.bs., Mana Yayınları, İstanbul, 2011, s. 19-20.

⁹⁶ Nursî, *İşârâtü'l-İcâz*, s. 15.

okuma yöntemiyle Kur'an tasavvurunun genel kodları ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

-Kur'an i'cazının ispatı hususunda el-Curcânî'nin nazm anlayışı benimsenmektedir. Bu bağlamda yazılan "İşaratu'l-İ'câz" adlı eserde konunun ele alınış tarzı ve Kur'an i'câzıyla ilgili söylem ve tespitler bunun kanıtıdır. Zira nazmı tanımlanırken el-Curcânî'nin kullandığı kavramların neredeyse aynı kullanılmaktadır. Ancak Nursî'nin nazm anlayışı sadece Kur'an'ın mucizeliğini ispat üzerine bina edilmemiştir. Bununla birlikte Kur'an'ın doğru anlaşılması da amaçlanmıştır.

-Kur'an'da zikredilen kıssalarda geçen mucizeler çağdaş bilim çerçevesinde ele alınıp yorumlanmıştır. Bu mucizeler model alınarak benzeri teknolojik üretimin yapılması yönünde mesajlar içerdiği belirtilmiştir.

-Kelâm kitaplarında zikredilen Kur'an tanımıyla yetinilmemiştir. Kur'an'ın tanımı yeniden yapılmıştır. Bu yeni tanım Kur'an'ın mahiyetini ortaya koyacak şekilde yapılmıştır. Bu yönüyle orijinal bir Kur'an tanımı ortaya konulmuştur. Aslında bu yeni Kur'an tanımıyla paradigma değişikliğine gidilerek ilk dönemde olduğu gibi Kur'an ve sünnet İslâm tasavvurunun merkezine yerleştirilmiştir.

-Kur'an hitabında ilk muhatapların hali dikkate alındığı gibi, günümüzde yaşayan ve kıyamete kadar da var olacak muhatapların durumuna da riayet edilmiştir. Bu tespit Kur'an'ın doğru anlaşılmasında önemli bir yere sahiptir. Bu durum Allah'ın insanların seviyesine göre konuşması olarak ifade edilmektedir.

-Belâgat ve nahiv çerçevesinde ilk defa Kur'an hitabını yoğun bir şekilde ele alan ez-Zemahşerî'nin belâgat anlayışı benimsenmiştir. el-Keşşâf'ta uygulanan "sen böyle itirazda bulunursan ben de şöyle cevap veririm" sorgulama şekli ve Kur'an-ı Kerim'in belâgat birikimine göre yorumlanmasının Nursî tarafından da uygulandığı görülmektedir. Ancak Bu salt bir nakilci mantığıyla yapılmamaktadır. ez-Zemahşerî'nin edebî tefsir tecrübesinden de istifade edilerek yeni bir tefsir ve belâgat anlayışı inşa edilmektedir.

-Ayetler üzerine detaylı belâgat çözümlenmeleri yapılarak Kur'an ile hayat arasında bağlantı kurulmaktadır. Bu çerçevede İslâm medeniyeti ile diğer medeniyetler arasında mukayese yapılmaktadır. İslam medeniyetinin hakka, adalete ve yardımlaşmaya dayandığı ifade edilirken, diğer medeniyetlerin ise kuvvete, haksızlığa ve zorbalığa dayandığı belirtilmektedir.

-Belâgat ve dil üzerinden yapılan Kur'an okumalarıyla Kur'an'ın içerdiği değerleri doğru anlamak için Kur'an'la yeni bir iletişim tarzı gerçekleştirilmek istenmektedir. Kur'an'ın algılanmasında ve anlaşılmasında tecdîd yapılmaya çalışılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Arpa, Abdulmuttalip *Fahredden er-Râzi'nin İcâzu'l-Kur'ân Anlayışı*, s. 785, *Jassa, International Journal of Social Science*
doinumbr: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS1923>. Volume 6 Issue 8, p. 781-800, October 2013.
- 'Avde Halil Ebu 'Avde, *et-Tetâvuru'd-Delâli beyne Luğati' ş-Şiri'l-Câhilyî, Luğati'l-Kur'an-i'l-Kerîm*, 1.bs., Mektebetü'l-Menâr, Urdun, 1985.
- Ali Mahfûz, *Fennu'l-Hitabe ve İdâdu'l-Hatîb*, Dâru'l-İ'tisâm, yy, ts.
- 'Abdulazîz 'Abdulmutigî 'Arefe, *Kadiyetü'l-İcâzi'l-Kur'an'ıyyi ve Eserihâ fi Tedvîni'l-Belâgati'l-Arabiyyi*, 1.bs., 'Alemu'l-Kutûb, Beyrut, 1985.
- Ahmed Matlûb, *M'ucemu Mustelahâti'l-Belâgiyye ve Tetavvuruhâ*, 2.bs., Mektebetu Lubnan, Beyrut, 1996.
- BOR, Adil *Kur'an Belâgatında Hitap ve Muhatap*, (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Ebu Musa, *el-Belâgatu'l-Kur'anîyyetu fi Tefsiri ez-Zemahşerî ve Eseruhâ fi Diraseti'l-Belâgiyye*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî
----- *Delâletü't-Terâkib*, 4.bs., Mektebetu Vehbe, Kahire, 2008.
- Ebu Hilal el-Askerî, *Kitabu's-Sinaateyn*, (thk. Mufid Kamihe), 1.bs., Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 2008.
- Ebu Ubeyde, *Mecâzu'l-Kur'an*, (thk. Muhammed Fuad Sezgin), Mektebetu el-Hâncî, Kahire, ts.
- el-Curcânî, *Delâilu'l-İcâz*, 3.bs., Dâru'l-Marife, Kahire, 2001.
- el-Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, (thk. Abdusselâm Muhammed Harun), 7.bs., Mektebetu'l-Hancî, Kahire, 1998.
- el-Ferrâ, *Maânî'l-Kur'an*, 3.bs., Alemu'l-Kutûb, Beyrut, 1983.
- İbn Cinnî, *el-Hasâis I-III* (thk. Muhammed 'Ali en-Neccâr), el-Mektebetu'l-İlmiyye, Mısır, ts.
- İbn 'Aşûr, *et-Tahrîru ve't-Tenvîr*, ed-Dâru't-Tunusiyye, Tunus, 1984.
- Mustafa Sadık *er-Râfî, İcâzu'l-Kur'an ve'l-Belâgatu'n-Nebeviyye*, 1.bs., Muessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, Beyrut, 2004.
- Muhammed Seyyid Şeyhu, *el-İcâzu fi Nazmî'l-Kur'an*, 1.bs., Mektebetu'l-Kulliyâti'l-Ezherîyye, 1978.
- Muhammed 'Abdulazîm ez-Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, 1.bs., Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988.
- Muhammed Abid el-Cabirî, *Kur'an'a Giriş*, 2.bs., Mana Yayınları, İstanbul, 2011.
- Mazın el-Mubarek, *el-Mucez fi Tarihi'l-Belâğâ*, Dâru'l-Fikr, yy, ts.
- Nursî, *el-Kelimât*, (trc. İhsan Kasimî), 1.bs., Dâru Sözlür, İstanbul, 1992.
- *İşaratu'l-İcâz*, Nur Matbaası, Ankara, 1959.

- el-Mektubât*, 1.bs.,Daru Sözlür, İstanbul, 1992, s. 523.
- eş-Şuaât, (trc. İhsânKasimî) 1.bs.,Daru Yayın Evi, İstanbul, 1993.
- *Muhakemât*, Zehra Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- Nursî, *Hutbe-i Şamiye*, 1. bs., Envâr Neşriyyât, İstanbul, 2003.
- Nursî, *TarihçeiHayat*, Envâr Neşriyyât, İstanbul, 1994.
- Sami Muhammed Hişam Herîz, *Nezerâtun mine'l-İ'câzi'l-Beyânîfi'l-Kur'anîl-Kerîm*, 1.bs.,Dâru'ş-Şurûk, Urdun, 2006.
- Sedat Şensoy, *Abdulkahir el-Curcânî'de Anlam Problemi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001.
- Seyyid Kutub, *et-Tasvîru'l-Fennî fi'l-Kur'an*, 16. bs., Dâru'ş-Şurûk, 2002.
- Yahya b. Hamze el-Alevî el-Yemenî, *et-Tirâz li Esrârî'l-Belâga ve 'UlûmiHakâiki'l-İ'câz*, (thk. Abdulhamîd el-Hindâvî),1.bs.,Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 2002.
- ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Akâvil fi Vucûhi't-Te'vil*, (thk. Adil Ahmed Abdulmevcût ve Ali Muhammed Muavved), 1.bs.,Mektebetu'l-Abikân, 1998.
- ez-Zerkanî, *Menâhilu'l-İrfân*, 1.bs.,Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1995.